

LES VERBETES DE L'ANTIPHONARIUM- MATUTINALE DE MONTBLANC

Francesc Bonastre

L'origen i la justificació d'aquest treball vénen de molts anys endarrera, quan vaig començar, el 1965, a dedicar-me a les relacions més pregones entre el fet literari i filològic d'una banda, i la musicologia de l'altra. He de regraduir a Mn. Josep M. Llorens l'oportuna i encertada iniciació a la musicologia, i també als professors Martí de Riquer i Joan Bastardas l'amatent cura que tingueren envers el fet literari i filològic.

Quant al tema, me'l suggerí l'apassionada i alhora apassionat lectura de *La Música a Catalunya fins al segle XIII*, en fer esment de la importància del manuscrit montblanquí per a l'estudi de les verbetes a Catalunya. Si aleshores, com a fill de Montblanc, vaig fruit d'un gaudi joiós i reverent, ara, com a estudiós de la musicologia, he pogut comprovar i refer les hipòtesis esmerçades en la tesi de Llicenciatura que vaig presentar el 1967, tot oferint-ne al lector una versió més elaborada.

Un altre tipus de justificació em va ésser donat per tal de poder aconseguir una metodologia precisa que evidentment havia de començar per un tema monogràfic. Gràcies a aquest estudi vaig poder aprofundir després en la temàtica general de la verbeta, en un treball que espero donar a llum molt aviat.

No puc acabar aquesta breu introducció sense fer esment del cordial i positiu ajut de Mn. Higiní Anglès: sense els seus consells i indicacions, res d'allò que és escrit ací hauria tingut cap realitat.

El manuscrit montblanquí consta actualment de 119 folis. Abans en tenia dos de més, que vaig separar quan hi fou feta una acurada restauració, als tallers del Conservatori de les Arts del Llibre, de Barcelona; els esmentats folis pertanyien a un *Graduale* posterior i de diferent factura. Alhora, vaig aplegar

uns quants folis solts que estaven traspaperats a l'Arxiu de Santa Maria de Montblanc, amb què fou aconseguida una millor cohesió en el text.

La numeració originària de l'antifoner arriba fins al foli CLIII. Això no obstant, i com a resultat de les nombroses llacunes existents, calgué una nova numeració feta amb llapis, en xifra àràbiga.

A causa de la impossibilitat de lectura, no pot ésser establerta una correspondència entre totes dues numeracions fins al foli 29.

Numeració actual	Num. antiga
29-38	L – LIX
.....	
	(Hi manquen 3 folis)
39-44	LXIII – LXVIII
.....	
	(Hi manca 1 foli)
45-46	LXX – LXXI
.....	
	(Hi manca 1 foli)
47-104	LXXIII – CXXX
.....	
	(Hi manca 1 foli)
105-110	CXXXII – CXXXVII
.....	
	(Hi manquen 3 folis)

A partir del foli III, transcriu exactament la paginació, per tal com hi ha un error manifest del copista, que no se n'adonà fins després d'ésser confeccionat el còdex:

111 – CXLVI
112 – CXLVII
113 – CXLVIII
114 – CLII
115 – CXLII
116 – CXLIII
117 – CXLVIII

118 – CXLIX

119 – CLI

En el foli 113 v., llegim al marge inferior:

“És tresposat es der(r)er en cartes CXLIX, quatre cartes devant aquesta”.

És a dir, que el copista (o potser un usuari del manuscrit) va adonar-se de l'error i hi posà la corresponent esmena.

Així doncs, la numeració correcta hauria d'ésser:

...
115	CXLII
116	CXLIII
117	CXLIIII

.....
(Hi manca 1 foli)

111	CXLVI
112	CXLVII
113	CXLVIII
118	CXLIX

.....
(Hi manca 1 foli)

119	CLI
114	CLII

L'Antifoner és dividit clarament en dues parts: la primera inclou els Responsoris de Matines (fols. 1 - 68) i la segona, les antífones de Matines, Laudes i Vespres (fols. 69 - 119).

El Santoral comprèn els models hagiogràfics usuals a l'Església, amb l'única particularitat de Sant Fructuós i Santa Tecla, màrtirs i copatrons tarraconins. Això ens confirma a bastament que el manuscrit no és monacal, com ja suposava Higini Anglès,¹ i que lògicament pertany al model establert a l'arxidiòcesi de Tarragona.

1. ANGLÈS, H.: *La música a Catalunya fins al segle XIII*, pág. 162.

Heus-ne ací les rúbriques:

- In natale Sancte Agathe R./, fol. 10.
In inventione Sancte Crucis R./, fol. 13.
Verbata "Ecce nunc xpisticole...", fol. 14 v.
In natale Sancti Iohannis Babtiste R./, fol. 15.
Verbata: "Natalicia cantantibus tua...", fol. 16 v.
Verbata: "Gaudebunt multi in nativitate...", fol. 17 v.
In natale Sancti Petri Apostoli R./, fol. 18 v.
Verbata: "O Petre tibi methas iam commito...", fol. 19 v.
Verbata: "Quid te merore affligis egre...", fol. 20 v.
Verbata: "Celebris dies primatum perpollet ecclesie...", fol. 22 v.
In festo Sancte Marie Magdalene R./, fol. 23.
In natale Sancti Pauli R./, ibid.
In natale Sancti Laurentii R./, ibid.
In Assumptione Sancte Marie R./, fol. 25.
In Decollacione Sancti Iohannis Baptiste R./, fol. 29.
In Nativitate Marie Virginis R./, fol. 30 v.
Verbata: "Stella iocunda profuit maria...", fol. 31 v.
In exaltacione Sancte Crucis R./, fol. 32.
In festivitate Sancte Tecele R./, fol. 33 v.
In natale Sancti Micahelis (sic) R./, fol. 35 v.
Verbata: "Atque proiectus in ipso ortu suo...", fol. 38 v.
In festo omnium sanctorum R./, fol. 38 v.
In natale Sancti Martini R./, fol. 39
Verbata: "Flebant Pictavi...", fol. 40 v.
In natale Sancte Cecilie R./, fol. 41.
In natale Sancti Clementis R./, fol. 43 v.
In natale Sancti Andree R./, fol. 44 v.
Verbata: "Pastorem pastorum rex regum Xpiste...", fol. 46.
In natale Sancti Nicholay (sic) R./, fol. 46 v.
Verbata: "Clementem te prebe...", fol. 48.
In natale Sancte Lucie R./, fol. 48
In natale Apostolorum R./, fol. 49
In natale unius martyris R./, fol. 52 v.
In natale plurimorum martyrum R./, fol. 55.
In natale Virginum R./, fol. 62.
De Cantica Canticorum R./, fol. 65 v.

Verbata: "Preconia virginis laudum claraque cantica..." fol. 68
(Fol. 68 v., en blanc).

Incipiunt Antiphone in sanctorum festivitibus. In primis. In Natale Sancti Stephani, fol. 69.

In primis vesperis apostoli et evangeliste. In natale Sancti Iohannis, fol. 71 v.

In die Sancti Iohannis apostoli et evangeliste in primo nocturno antiphone, fol. 72.

Prosa: "Letabundus...", fol. 74.

Ad vesperas Innocentium antiphone, fol. 74.

In natale Sancti Fructuosi et sociorum ejus in vesperis antiphone, fol. 76.

In natale Sancte Agnetis ad vesperos antiphone, fol. 79.

Antiphone ad vesperos In natale Sancti Vincencis (sic), fol. 81.

Ad vesperos antiphone In conversione Sancti Pauli et Maitines R/., fol. 84.

In purificatione Sancte Marie In vesperis. R/., fol. 87.

In natale Sancte Agate in vesperis antiphone, fol. 89 v.

In natale Sancti Petri Apostoli ad vesperos antiphone, fol. 92.

Annunciatio Sancte Marie antiphone, fol. 93 v.

Apostolorum Philippi et Iacobi antiphone, fol. 97.

Invenio Sancte Crucis ad vesperos antiphone, fol. 97 v.

In nativitate Sancti Iohannis Bapstite ad vesperos, fol. 100 v.

In Sanctorum Iohannis et Pauli, fol. 102 v.

In natale Sancti Petri in vesperis. R/., fol. 104.

In natale Sancti Petri antiphone in primo nocturno, fol. 104 v.

In natale Sancti Pauli Responsorique omnia in conversione eiusdem, fol. 105 v.

In natale Sancte Marie Magdalene ad vesperos antiphone, fol. 106.

In vesperis Sancti Petri ad vincula, fol. 108.

In natale Sancti Laurentii, fol. 109.

In natale Sancte Tecele, fol. 111.

In natale Sancti Michaelis R/., fol. 111 v. - 112.

Decollatio Sancti Iohannis Bapstite in vesperis, fol. 115.

In nativitate Sancte Marie ad vesperas, fol. 116.

In die exaltacione Sancte Crucis in vesperis, fol. 117 v.

In natale omnium Sanctorum in vesperis R/., fol. 118.
In natale Sancti Martini episcopi, fol. 119.

Tal com podem observar, malgrat les llacunes existents, a partir del foli 69 hom repeteix tot el cicle santoral, per tal de completar-lo amb les corresponents antífones. Les verbetes només es troben en el primer cicle, posat que són trops dels responsoris de Matines.

Citacions

L'Antifoner de Montblanc es trobava citat en dues obres:

a) ANGLÈS, H.— *La música a Catalunya fins al segle XIII*, pàg. 162; hi ha una petita descripció. Esdevé interessant de recollir les paraules de l'autor: "Els còdexs de Montblanc no sembla pas que provinquin del monestir de Poblet; tots ells serviran a meravella per a l'estudi de les antífones, responsoris i verbeta a Catalunya".

b) DONOVAN, R.— *The Liturgical Drama in Medieval Spain*, pàg. 208. Còpia literalment Angès.

Hi ha també una al·lusió global als antifoners de Montblanc en *El Còdex de las Huelgas*, d'H. Angès, pàg. 119.

Només ens resta d'afegir que les primitives mides del manuscrit, 48 per 33 cm., han estat reduïdes a 42,5 per 31,5 cm., per causa de la restauració esmentada.

Datació

Angès, quan cita el còdex a *La música a Catalunya...*, el suposa del segle XIII. Efectivament, a primera vista sembla d'aquesta època. No volem retreure pas un error, totalment imprevisible si considerem el tipus de treball que duia a terme; àdhuc creiem que fóra injust i tendencios, de fer-ho.

Una anàlisi més atenta del manuscrit ens donarà alguns indicis que ens menaran al convenciment d'una data posterior. Aquests són, fonamentalment, les dimensions del còdex, l'ornamentació de les capitals i els neumes.

Els còdexs anteriors al segle XIII i àdhuc bona part dels de la mateixa centúria, no acostumen d'ultrapassar l'amplària d'un full holandès, i molts d'ells són de format inferior.

A les capitals trobem tanmateix aquelles característiques tan pròpies del segle XIV. Em refereixo, naturalment, a les capitals ornamentades, que ens mostren una dispersió no massa pròpia del segle XIII. Per contra, les capitals senzilles, sense ornamentació, serveixen un caire arcaïtzant, que fa suposar més endarrerit el còdex.

Els neumes, finalment, assoleixen un estat de corrupció impropï de l'època, per tal com la disgregació neumàtica ens confirma aquella escriptura típica de la catorzena centúria.

En canvi, l'escriptura de les ratlles palesa una altra vegada el manteniment d'una grafia arcaïtzant; aquí no hi ha el tetragrama, emprat usualment al segle XIII, sinó només dues línies: una de groga per al Do i una altra de vermella per al Fa.

Hem de suposar —tot ho fa pensar així— que un copista local degué traslladar el manuscrit a la vista d'un còdex molt més antic. Si, com és lògic de pensar, les capitals ornades havien d'ésser treballades per un altre artífex, això explicaria l'aparició d'aquesta dissonància que sorprèn al primer cop d'ull.

La cronologia del manuscrit caldrà fixar-la en la segona meitat del segle catorze, aproximadament entre l'any 1350 i el 1375.

La vida clerical montblanquina durant l'Edat Mitjana

En el transcurs d'aquest apartat m'he proposat de destacar un important factor, per tal de situar el contorn vital i social del nostre antifoner.

La clerecia és un element essencial per al desenvolupament de la pràctica litúrgica i, per tant, dels llibres litúrgics. No crec doncs, que l'exposició de la vida clerical esdevingui innòcua sinó que, al contrari, ens ajudarà a una millor comprensió del còdex.

Les primeres notícies de l'establiment d'una comunitat de preveres a Montblanc poden suposar-se de la lectura d'un document del 1194, on es parla de "... ecclesiam de Montealbo cum suffraganeis suis".² El fet de tenir Montblanc esglésies dependents de la seva ens ha de fer pensar en la residència dels clergues a l'esmentada vila, com ha esdevingut fins als nostres dies. A més, la proximitat d'aquestes sufragànies —Blancafort, l'Illa, Rojals—³ en determina

2. Butlla del papa Celestí III a l'Arquebisbe de Tarragona. Citat per VILLANUEVA, *Viage...*, T. XIX, Apèndix, Doc. XXXVIII, pàg. 300.

3. PALAU i DULCET, A.: *Guia de Montblanch*. Barcelona, 1931, pàg. 81.

el fet. Cal advertir també la relaxació usual de la disciplina eclesiàstica pel que fa a les residències, i que el títol de rector d'una parròquia no hi implicava necessàriament l'assentament fix.

Aquesta primera cèl·lula d'organització clerical al segle XII, és ampliada notablement al XIII. En aquesta centúria apareixen tres ordes religiosos a la vila: franciscans, mercedaris i clarisses.

No sabem exactament la data de les fundacions, però sembla que el primer centre que existí fou el dels mercedaris, que Palau i Dulcet suposa del 1240, seguint Feliu de la Penya.⁴ De tota manera, sabem que a 1246 hi havia un capellà, és a dir, que primitivament fou una fundació secular i no pas conventual; l'establiment dels mercedaris pot ésser fixat cap al 1287.⁵

La fundació de l'església i del convent de Sant Francesc hom creu que fou el 1286, segons Feliu de la Penya, per bé que la seva autoritat sigui molt discutible.⁶ El 1253 apareix documentat;⁷ per tant, no sembla probable la primera data, bé que Palau, el gran propulsor dels estudis montblanquins, s'oblida freqüentment d'adjuntar la referència documental, fent impossible tota l'exactitud crítica necessària per a un estudi científic. Val a dir tanmateix que no ens interessa especialment —aquí, és clar— la data històrica concreta, sinó més aviat l'impacte social i religiós que representen les fundacions d'aquella època, en funció de la finalitat que m'he proposat a l'inici d'aquest apartat. És llastimós però, de no poder emprar material de primera mà, del tot imprescindible per a una metodologia acurada.

L'última fundació, també del segle XIII, és el Convent de clarisses de la Mare de Déu de la Serra. Sortosament, tenim fonts documentades que ens ajuden en la nostra tasca. El 7 d'agost de 1298, l'arquebisbe de Tarragona, Roderic Tello, atorga la primera concessió d'indulgències al convent;⁸ per tant, hom pot considerar la fundació immediatament anterior a aquesta data.

Semblament a la refflorida de la vida regular, el clergat secular es desenvolupa també en un ritme creixent.

4. *Anales...*, T. II, pàg. 50, col. 2.

5. PALAU i DULCET, A.: *Guia de Montblanch*, pàg. 102.

6. *Anales...*, T. II, pàg. 109, col. 2.

7. PALAU i DULCET, A.: *Guia de Montblanch*, pàg. 104.

8. Pergamí de l'Arxiu Parroquial de Sta. Maria de Montblanc, XIII-1.

A mitjan segle XIII, potser utilitzant restes d'alguna altra església més antiga, fou bastida l'església de Sant Miquel, on foren celebrades les Corts els anys 1307, 1333 i 1410.

El 1266 trobem la capellania de l'hospital de Sant Bartomeu, i el 1291, la de l'hospital dels Pobres,⁹ ambdós desapareguts.

Tornem a emprendre el fil de la preeminència jurídica de la parròquia de Montblanc. El canonge Blanch ens diu: "Aquest archebisbe (Roderic Tello) comensà a tenir vicari general foràneo en la vila de Montblanch, que se és continuat per los altres prelats fins al dia de vuy, al qual vulgarment dihuen lo degà de Montblanc. Fonc aquesta primera nominació als 5 de Maig de 1299".¹⁰

El títol de *Plebà* (llat. *plebanus*) de què gaudeix àdhuc als nostres dies el rector de Santa Maria de Montblanc, està en relació amb la nominació esmentada.

Aquesta designació, avui dia sense efectes jurisdiccionals, significava a l'Edat Mitjana —i també posteriorment, de fet fins al segle XVIII— un estat de primacia per damunt dels altres rectors de la comarca, amb una certa potestat delegada i coercitiva. Per això en algunes contrades eren anomenats *plebans*, "quia plebem praesidebant".¹¹ És, per tant, una relació de *primus inter pares*. Actualment frueixen d'aquest tractament els titulars de les parròquies de Sta. Maria d'Oliva, d'Ontinyent i de Montblanc.

A Montblanc, emperò, no trobem documentat aquest apel·latiu fins a una data més tardana, el 1441, en el testament del *rector seu plebanus* Pere Cervera.¹² Cal suposar com a no massa endarrerida aquesta denominació, per tal com els fons de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria, al segle XIV, sempre consignen el mot *rector*; per bé que no es pugui oblidar que la lletra escrita, de caràcter formalista, amaga de vegades la més viva tradició oral.

Assenyalem també, quant al clergat secular, la fundació de l'església i capellania de Sant Marçal el 1333,¹³ i arribem a un fet transcendental de la vida clerical montblanquina en el segle XIV.

9. PALAU i DULCET, A.: *Guia de Montblanch*, pàgs. 101 i 25, respectivament.

10. BLANCH, J.: *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*. Transc. de Joaquim Icart. Agrupació de Bibliòfils de Tarragona, 1951. T. I, pàg. 174.

11. *Enciclopedia Jurídica Española*, T. III, pàg. 326.

12. Ms. del Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca, s.n.

13. PALAU i DULCET, A.: *Guia de Montblanch*, pàgs. 30 i 98.

El juny de 1346, el rei Pere el Cerimoniós, des de València i a sol·licitud dels prohoms de la vila, reclamà del papa Clement VI l'aprovació pontifícia d'una comunitat de preveres a l'església de Santa Maria. Cal suposar com a definitivament bastida l'esmentada església, per tal com el 1354 trobem la següent frase en un document: "... presbyteris celebrantibus in ecclesiis Sancte Marie Majoris et Sancti Michaelis Archangeli dicte ville".¹⁴

El llarg document de la instància per a la aprovació pontifícia, conservat avui a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, els fragments més importants de qual publico a la fi d'aquest treball, estableix la creació d'una comunitat de dotze canonges regulars. Diu el text que "... el rector de l'església parroquial de la vila, amb els seus pocs clergues no pot complir degudament els oficis divins i d'altres obligacions inherents al seu càrrec, tal i com demana la solemnitat de l'església i la de la pròpia vila...".¹⁵

També és interessant de destacar unes altres dues propostes: a) que la quantitat de preveres llavors existents no fos disminuïda per la creació de la Comunitat Canònica; b) que els dotze canonges siguin nomenats si és possible, entre els clergues naturals de la vila (Capítols 13 i 22).

L'aprovació pontifícia —ben aviat aconseguida— amb tot el que suposava, atorgà una magnificència sense precedents a l'església de Montblanc. D'altra banda, el fet ens ajuda a delimitar molt concretament el context de l'Anti-

14. Ms. Arxiu Parroq. Sta. Maria de Montblanc, 6 d'agost de 1354.

15. A.C.A., R. 1060, fol. 172 v i ss. Citat per BOFARULL, F.: "Documentos para escribir una monografía de la villa de Montblanch", Mem. Acad. Buenas Letras de Barcelona, 1898, Vol. VI.

"Considerantes sollicite qualiter in dicta villa loco quidem notabili et insigni gratia favente superna amplanimis mesis populi videlicet multitudo concrevit quod unicus pastor seu rector parrochialis ecclesie dicte ville cum paucis eius clericis nequit divina officia et alia circa commissum sibi regimen occurrentia prout solemnibus status ipsius ecclesie ac ipsius Ville requirit condicio adimplere dignumque propterea et debitum extiment ac sicut ipsa ecclesia ubertate redditum et proventum per Dei misericordiam affluit et iugiter incrementis uberioribus proficit sic eidem ecclesie operari qui nunc divinis obsequiis a tanto populo sunt perpauci adiciantur ydonei augeatur custodia pluresque cultores in agrum Domini deputentur. Ideoque votis ardentibus appetant ut in ipsa ecclesia per vestra Sanctitatis provisionem laudisomam et salubrem statuatur perpetuo duodecim Canonici regulares qui sub priore cui eorum incubat provisio ac sub habitu et regula canonicorum ecclesie terrachonensis dignam et sedulam impendant inibi dominanium Domino servitutum super quibus ordinarunt certa capitula quae Sanctitati vestre mittimus sub nostri sigilli munimine interclusa..." Valencia, 10 Kal. Iun. 1346./

CAPITULA

... Item. Quod dicti duodecim Canonici habeant interesse et intersint singulis diebus anni matutinis et misse maiori et vespers nisi infirmitas vel alia justa causa absencia vel impedimenti eos vel eorum alterum excusarent. (C. 11).

... Item. Quod in celebratione matutinarum missarum popularium vespereorum simul cum dictis canonicis habeant interesse singulis anni omnes presbyteri beneficiati iam in ipsa ecclesia maiori quam in aliis ecclesiis ipsius Ville prout nunc astricti sunt et facere consueverunt. (C. 13).

... Item. Quod dicti duodecim Canonici qui primo ordinari habent in ipsa ecclesia ordinentur et creentur in presbyteris naturalibus dicte Ville dum tamen ad id assumentes habiles et oneste vite reperiantur. (C. 22).

foner, puix que si acceptem l'àmbit temporal de 1350-1375 quant a la seva elaboració, no serà tampoc desencertat de suposar la seva aparició com a conseqüència indirecta de la nova necessitat litúrgico-jurídica que segueix al document pontifici.

El Scriptorium

Pretenc ara de presentar, bé que com a simple hipòtesi de treball, un fet que a la llum dels documents s'esdevé ben probable. No voldria, emperò, que el testimoni de les aportacions documentals fos interpretat com a prova directa, i molt menys, categòrica.

El que m'he proposat no s'aparta del nivell de possibilitat formal; aleshores, cal entendre aquestes dades com a exponent que qualificarà la possible existència d'un *Scriptorium* a Montblanc. *Scriptorium* que, d'altra banda, no devia necessitar pas una gran organització tècnica ni personal, sobretot quan a Poblet i Santes Creus (tan pròxims a Montblanc) hi havia aquestes institucions.

Heus ací les petjades que podrien palesar-ne l'existència:

El mes d'octubre de 1194,¹⁶ Alfons I concedia l'escrivania pública de la vila de Montblanc a l'església de Santa Maria, en la persona del rector Berenguer de Tàrrega. En el document fa constar que només el rector podrà esdevenir notari públic, adés per als afers civils, adés per als eclesiàstics. El privilegi, que es transmeté de rector a rector, fou renovat successivament el 1250 i el 1307.¹⁷ Cal tenir present que hi havia, a més, l'escrivania de la cúria i la de la Universitat o Consell, ço que evidencia la perfecta organització jurídica i professional d'aquest àmbit.

La importància d'aquesta institució devia haver estat ben notable, per tal com en 1320, Jaume II augmentà el sou i el nombre de funcionaris de l'escrivania.¹⁸

En el *Viage Literario a las Iglesias de España* del P. Villanueva, hi ha esmentada una butlla de Celestí III (1194) —que hem citat abans—, on trobem una al·lusió a Montblanc: "ecclesiam de Montealbo cum suffraganeis suis".¹⁹ Això demostra a bastament que l'església de Montblanc tenia una preeminència jurídica damunt les altres parròquies de la rodalia. No esdevindrà massa

16. BOFARULL, F.: *Documentos...*, núm. 20, pàgs. 451-452.

17. PALAU i DULCET, A.: *Guia de Montblanch*, pàg. 21.

18. BOFARULL, F.: *Documentos...*, núm. 26, pàgs. 458-459.

19. Cf. nota 2.

arriscat de pensar que, entre les obligacions pròpies del càrrec, el rector de Montblanc havia de vetllar pel degut acompliment de les normes litúrgiques i dels llibres que les enclòien, sobretot pel fet de la novella restauració de l'Església de Tarragona.

L'amic i diligent arxiver Xavier Ricomà retrobà a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona un document d'autèntica vàlua pel qu fa al tema exposat. Es tracta d'un fragment (un bifoli) de *Graduale* del segle XII, que conté els oficis de Quinquagèsima i Quaresma, amb notació catalana damunt una línia seca.²⁰ Ultra l'evident interès litúrgic i musical, ens atreu el seu *incipit*, malauradament escapçat a la part dreta. Diu així:

Iste liber fuit inceptus per (...)
de Montealbo. Vicarium ac (...)
Domino Bernardo de Magadins r(ectore?...)
novembris anno domini M^o (...)

El text ens suggereix moltes coses, però no podem deixar vagar massa la nostra imaginació. Hi ha, almenys, un detall cert: que el *Graduale* fou començat a copiar per un personatge montblanquí, el nom del qual desconeixem, per bé que la seva professió ens resulti menys confosa: era un clergue, vicari d'un Bernat de Magadins, que tampoc hem pogut esbrinar qui era.

Això no obstant, el fet mai no parla per ell mateix. És important d'haver trobat un copista de Montblanc, però amb això no n'hi ha prou per a determinar l'existència d'un *Scriptorium*; de tota manera, tal com he dit a l'inici d'aquest epígraf, no vull pas presentar els fets aïlladament, sinó enclosos en un àmbit global; només així assoliran un valor apreciatiu i definitiu alhora.

D'aquesta manera, partint d'una tradició d'escripció al final del segle XII, retrobem un copista montblanquí contemporani, verificat documentalment.

Seguint un ordre cronològic, hi ha un altre fet significatiu. En el transcurs del segle XIII fou creat a la vila l'*Estudi Major*.²¹ El 1293 (2 d'octubre), Jaume II concedeix a Guillem Arnau de Montecorballo la facultat d'ensenyar Gramàtica i Lògica a Montblanc.²² Rubió i Lluch²³ deia aleshores que era la data més antiga pel que fa als *Estudis* medievals de Catalunya.

20. Arx. Històric Arxidioc., Tarragona. *Fragmenta Liturgica*, s.n.

21. PALAU i DULCET, A.: *Guia de Montblanch*, pàg. 21.

22. RUBIO i LLUCH, A.: *Documents per l'Història de la Cultura Catalana Mig-eval*. I.E.C., Barcelona, 1908-1921, pàg. LXVIII.

23. *Id.*, *ibid.*

Del text del document se'n suposa una tradició anterior: "... a la manera d'altres mestres que acostumaven d'ensenyar-hi en temps passats". També s'esmenta el sou, amb igualtat de condicions amb els seus predecessors.²⁴

Quant a la importància d'aquesta institució, el mateix Rubió addueix el testimoni de Finke, que esmenta que el 1320 hom cregué oportú —per bé que no fou dut a la pràctica— de traslladar la Universitat de Lleida a Montblanc,²⁵ ço que demostra quelcom més que una simple estratègia.

La fundació de l'*Estudi* és d'una importància cabdal. Seguint la primitiva tradició de l'escripcia i havent trobat un copista montblanquí, ço que podríem anomenar elements materials, ens trobem ara amb un element positivament formal: la saba ideològica que havia d'informar el *Scriptorium*.

Aquest esperit intel·lectual suscità al segle XIV dues excelsos figures per a la nostra cultura: Jacme Conesa i Pere de Benviure, els noms del quals no necessiten cap altre comentari.

L'adveniment de l'*Estudi* al final del segle XIII assenyala la presència de l'esperit intel·lectual que, unit a la intensa vida de la clerecia i al puixant desenvolupament de l'ambient escrivà, empremten una més viva pauta per a l'existència d'un *Scriptorium*.

Queda, finalment, una darrera petjada: la tradició d'una "famosa" (segons Palau i Dulcet) fàbrica de pergamins, que de tota manera no trobem documentada fins el 1499, data en què l'impressor Johann Luschner comprà a Joan Medina de Montblanc una important quantitat de pergamins, cara a les edicions que els anys 1499 i 1500 foren fetes a Montserrat.²⁶

Sabem que van ésser vuit els llibres impresos, ço que prova el gran nombre de pergamins emprats, encara que només servissin per a enquadrar.²⁷

24. A.C.A., Reg. 95, fol. 53 v.

V.— Barcelona, 2 octubre 1293.— PERMÍS A GUILLEM ARNAU DE MONTE CORBALLO D'ENSENYAR GRAMÀTICA I LòGICA A MONTBLANC.

"Jacobus, etc. fidelibus suis justice juratis ac toti universitati hominum de Montis Albo salutem etc. noveritis nos concessisse Guillelmo Arnaldo de Monte Corballo quod possit legere et regere in villa Montis Albi in sciencia gramaticalí et logicalí; quare vobis dicimus et mandamus quatenus predicto Guillelmo Arnaldo, familie seu rebus suis, nullum impedimentum seu contrarium faciatis vpl fieri ab aliquibus permitatis ipsum Guillelmum Arnaldum legere et docere predictas sciencias in villa predicta Montis Albi prout alii magistri consueverunt ibidem legere temporibus retroactis, rogamus et vos quatenus detis et assignetis eidem Guillelmo Arnaldo salarium quod alii magistri ibidem consueverunt recipere et habere. Datum Barchinone, vi nonas octobris".

25. RUBIÓ i LLUCH, A.: *Documents...*, pàg. LXVIII.

FINKE, H.: *Acta Aragonensia*. Berlín-Leipzig, 1908-1922, pàgs. 921-923.

26. PALAU i DULCET, A.: *Guia de Montblanch*, Pàg. 60.

27. Heus ací els títols de les edicions:

GERARDUS DE ZUPHANIA, *De Ascensionibus*, 1499.

BONAVENTURA, *Incendium amoris*, 1499.

En certa manera, lliga amb aquest fet els continus plets que durant tot el segle XIV sostingué Montblanc amb el monestir de Poblet. Els nombrosos ramats de la vila, que no teníen prou lloc en el seu propi terme, penetraven sovint les partides de Prenafeta, senyoriu de l'esmentat monestir.²⁸

D'altra banda, hem d'afegir a totes aquestes dades, la notable quantitat de còdexs litúrgics conservats a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria, bé sencers o fragmentaris; si bé per un costat donen fe de la importància de l'església, també signifiquen molt pel que fa a les persones —copistes— i entitats —*Scriptoria*— que intervingueren en la seva redacció.

No oblidem tampoc que l'Arxiu ha estat cremat diverses vegades, i els seus fons, dispersats en més d'una ocasió. Recordem la crema del 22 de setembre de 1642, i la dispersió esdevinguda a conseqüència de la darrera guerra civil (1936-39), sortosament resolta gairebé del tot.

No he volgut portar a cap una demostració forçada, intent d'altra banda ben pueril i anticientífic. He pretès més aviat de cridar l'atenció damunt unes condicions globalment aptes per a la possible existència i desenvolupament d'un *Scriptorium*, tot emprant aquestes notes com a exponent més clar de la hipòtesi.

Les verbetes de l'*Antiphonarium-Matutinale* de Montblanc

Presentaré ara, una a una, les dotze verbetes que conté el còdex montblanquí. Per tal de seguir un sistema uniforme, col·loco primer les referències de la verbeta en altres manuscrits o llibres impresos; després el text literari, i per fi la transcripció musical, amb esment del tema que les ha originades.²⁹

.../...

BENEDICTUS, *Regula*, 1499.

BONAVENTURA, *De instructione novitiorum*, 1499. *Directorio de Honras Canónicas*, 1499.

BONAVENTURA, *Incipit compilatio Seraphici et Doctoris Sancte Bonaventure de instructione novitiorum*, 1499. *Exercitatorio de la Vida Espiritual*, 1500.

Cf. VINDEL, *Escudos y marcas de Impresores y Libreros en España*.

28. PALAU i DULCET, A.: *Conca de Barberà*, Barcelona, 1932, pàg. 24.

29. Quant al fenomen de la verbeta en general, vegeu ANGLES, H., *La música a Catalunya fins al segle XIII*, pàgs. 231-240; BONASTRE, F., "Formes tròpiques al ms. 276 de la Biblioteca de Catalunya", *Bol. Arq. Tarragona*, Fasc. 113-120 (1971-72), pàgs. 323-338; "Aclariments sociològics a l'entorn musical de les formes tròpiques medievals", *Id. Ibid.*, Fasc. 121-124 (1973-74), pàgs. 61-65; "Estudios sobre la Verbeta" Public. Universitat de Barcelona, 1975, i "La interpretación de las verbetas", *Anuario Music. I.E.M. del CSIC.*, Vol. XXIX, Barcelona 1977.

1.— ECCE NUNC, XPISTICOLE..., fol. 14 v.
(Exaltació de la Santa Creu)

Referències

- 1.— *Responsoriale Antiphonarium* de Sant Feliu de Girona. Cod. 45 Mus. Dioc. de Girona. S. XII. fol. 53.
- 2.— *Antiphonarium Responsoriale* de Montblanc. Ms. 2 Arx. Parroq. Sta. Maria. s. XIV. fols. LV-LV v. IX Resp. Matines.
- 3.— *Antiphonarium*, M. 662 de la Biblioteca de Catalunya. S. XIV. fol. 135 v.
- 4.— *Consueta* de Sant Joan de les Abadesses. Ms. 212 Arx. Episc. Vic. s. XV., s. n. (Invenció i Exaltació de la Creu).
- 5.— *Breviarium* de Pere d'Urrea. Incunable s.n. Arx. Capit. Tarragona. 1498. Sense foliar. (Invenció i Exaltació de la Creu).
- 6.— *Repertorium Hymnologicum*, 5.153.

- Ecce nunc xpisticole diem sacrum psallite
Atque in xpisti cruce exultantes gaudete. *Alle...*
Qua a labe mundus ereptus vere domini morte
Qua in carne insons est passus quoque fixus in cruce. *E...*
5. Ut in sede superna cum patre
Nos condigne facias regnare. *E...*
Ideoque canamus. *Eluia...*

(Els versos 6 i 7 han hagut d'ésser refets amb l'ajut dels altres mss., ja que en l'antifoner estan mutilats).

Verbeta originada per l'*alleluia* del Responsor *Ecce crucem domini*. Cal observar l'acció determinant del neuma, que ha caracteritzat el final en -e dels versos.

Mètricament presenta el següent esquema: A 7 pp + 7 pp, A'7 p + + 7 p, B 9 p + 7 p, B'9 p + 7 p, C 10 p, C'10 p, d 7 p. Aquest tipus de metre en opinió de Dag Norberg³⁰ esdevé notablement influenciat per la música, fins al punt d'ésser *inexplicable* sense aquesta suposició. Em refereixo, sobretot, als dos primers versos. Cal advertir tanmateix, que el mòdul 7pp, molt emprat

30. NORBERG, D.: *Introduction à la Versification Latine Médiévale*. Studia Latina Stockholmiensia. Stockholm, 1958. Pàg. 142.

en els trops de la primera època, constitueix una imitació del segon hemistiqui del *septenari trocaic* (Cf. *ibid.*, pàg. 117) en tant que el tipus 7p és un eco del *dímetre iàmbic catalèctic*. (*ibid.*, pàg. 110 ss.).

Notem també, que mentre en els textos d'aquest període sorgeixen aquests esquemes en combinació amb altres, la seva presència és un element determinant cara a la seva definitiva fixació i àdhuc l'ús en les seqüències de Sant Marçal i posteriors.

El text, amb les lleugeres variants que s'esmenten, és el mateix en tots els manuscrits. Per contra, no s'esdevé el mateix amb el *pneuma*. En el ms. 1 apareix a la fi de cada vers, mentre que en els mss. montblanquins i en el 662 B.C. només apareix a la fi dels versos 2, 4 i 6. Alhora, cal fer notar que en els dos Antifoners de Montblanc duen el *pneuma* sencer, és a dir, *Alleluia*, diferentment del ms. de Sant Feliu de Girona, on només surt la síl.laba *E...*, per bé que musicalment sigui equivalent, és a dir:

Versos	Ms. 1	Mss. de Montblanc i 662 B.C.
1	E	—
2	E	Alle
3	E	—
4	E	E
5	E	—
6	Alle/eluia	Eluia

El fragment *Alle/6* equival al fragment *Alle/2*, mentre *eluia/6* del ms. 1, es correspon amb l'altre *eluia/6* dels mss. 1, 2 i 3.

Per bé que la forma distributiva del *pneuma* esdevingui més clara en els mss. de Montblanc, he volgut fer esment de la diversa estructuració del ms. de Girona, no tan sols com a simple dada històrica, sinó pel fet de constituir el ms. 1, el fons més important per a l'estudi de les verbetes a Catalunya.

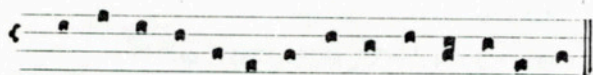
V. 1.— *Xpisticole*, molt de manifest ús cristià. Segons BLAISE, és Prudenci qui l'empra primer. També apareix en el Drama Litúrgic pasqual *Quem quaeritis*. DU CANGE, en el *Glossarium...* hi esmenta també la significació de *monachus*, i la suposa anterior a l'any 806.

V. 3.— *Alabe*, en el ms. 1.— *Qua labe*, ms. 3.

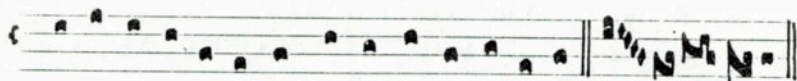
V. 4.— insons *est...*, *ibid.*

V. 5.— *Supera*, ms. 1 i 3. La forma *superna* és a la Vulgata, per bé que tan sols una vegada. No es troba, per contra, a la poesia clàssica.

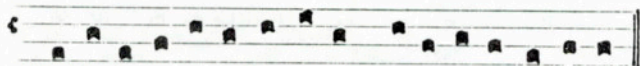
Transcripció musical

1. Ecce nunc xpistico- le diem sacrum psallite.

2. Atque in xpisti cruce exultantes gaudete. Al — le —

3. Qua a labe mundus ereptus vere domini morte.

4. Qua in carne insons est passus quoque fixus in cruce. E —

5. Ut in se-de superna cum patre

6. Nos condigne faci-as regnare E —

7. Ide-oque canamus E — lu — ia.

2.- NATALICIA CANTANTIBUS TUA, fol. 16 v.
(Nativitat de Sant Joan Baptista)

Referències

- 1.- *Consueta* de Sant Cugat.- Ms. 46 A.C.A. (1219-1221), fol. 117 v.
- 2.- *Responsoriale*, Frag. Lit. Arxiu Episc. Vic, VII, 9.- S. XIII.
- 3.- *Antiphonarium Responsoriale* de Montblanc.- Ms. 2 Arxiu Parroq. Sta. Maria.- S. XIV.- Fol. LVIII - LVIII^v. (fragmentari).
- 4.- *Responsoriale*.- M. 662 de la B.C.- S. XIV, fol. 137-137^v.- VI Resp. de Matines.
- 5.- *Breviarium Sancti Rufi*.- Ms. 87 Arxiu Hist. Arxidioc. de Tarragona.- S. XV.- Fol. 299^v.- IX Resp. de Matines.
- 6.- *Consueta* de Sant Joan de les Abadesses.- Ms. 212 Arxiu Episc. Vic.- S. XV.- Vol. II, s.n.
- 7.- *Consueta* de la Seu d'Urgell.- Ms. s.n. Arxiu Capit. Seu d'Urgell.- S. XV, fols. 134^v-135.- IX Resp. Matines i Processó.
- 8.- *Consueta* de Mallorca.- Ms. 3411 Arx. Capit. Palma de Mallorca.- S. XVI, fol. LXXX^v.- VI Resp. de Matines.
- 9.- REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 41793.

Natalicia cantantibus tua
Prece sedula xpistum nobis placa
Expurga fidelium corda a commissa culpa
Ad regna paradisi archa perduc agonista. A...
(Pn.) Iohannes.

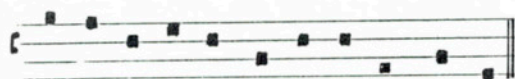
Verbeta del Responsor *Sancte tuis petimus famulis*, el *pneuma* del qual, *Baptista Iohannes*, n'ha determinat la rima en -a dels versos, i no cal dir-ho, la música.

Pertany al repertori arcaic. L'estructura mètrica, totalment regular, presenta el següent esquema: A 5pp + 6p, A' 5pp + 6p, B 9 p + 6p, B' 9p + 6p. El mòdul dels versos A constitueix una imitació del metre sàfic, molt freqüent a la poesia litúrgica.

V. 1.- *Natalicia*. Mot genuïnament cristià, emprat per Tertul·lià, Sant Agustí i Sant Paulí de Nola.

- Gloriosa*, per natalicia, al ms. 3.— *Natalicia cantantibus gloria tua*, ms. 4.
V. 2.— *Deum* (per *xpistum*), ms. 4.— *Placea*, ms. 5.
V. 3.— *Comissa*, ms. 4.
V. 4.— *Peradisi*, ms. 5.— *Sancta* (per *archa*), ms. 4.— *Duc*, ms. 4. *Agonista*, amb la significació de *lluitador*, molt usat pels autors de les seqüències.

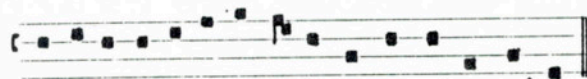
Transcripció musical

1. Nata-lici-a cantantibus tua.

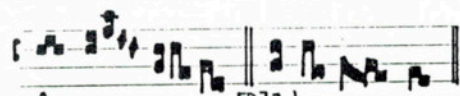
2. Prece sedula xpistum nobis placa.

3. Expurga fidelium corda a commissa culpa.

4. Ad regna para-disi archa perduc ago-nista.

A ——— [P.] Johan ——— nes.

3.— GAUDEBUNT MULTI IN NATIVITATE, Fol. 17 v.
(Nativitat de Sant Joan Baptista)

Referències

- 1.— *Fragmenta Liturgica*, VII, 9. Arx. Episc. Vic. S. XIII.
- 2.— *Antiphonarium Responsoriale* de Montblanc. Ms. 2 Arx. Parrop. Sta. Maria S. XIV. Fol. LX. IX Resp. Mat.
- 3.— *Breviarium* (Ripoll, 145) A.C.A. S. XV. Fol. 30v. (LVI). IX Resp. Mat.
- 4.— *Breviarium* de Pere d'Urrea. Inc. s.n. Arx. Capit. Tarragona. 1498.— IX Resp. Mat. (s.n.).

Gaudebunt multi in nativitate
Iohannis precursoris babtiste
Hodie de helisabeth natus est sterile
Clamat in deserto non cessat die ac nocte
5. Ego vox clamantis viam parate
Veniet xpistus post me forcior me
Cuis non sum dignus solvere
Corrigiam eius calige
(Pn.) Gaudebunt.

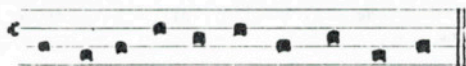
La present verbeta fou originada pel fragment melismàtic del neuma *Et multi in nativitate eius gaudebunt*, corresponent al Responsor *Johannes est nomen eius*. El seu esquema mètric és el següent: AA'10p, B 14pp, B' 14 p, CC' 11p, dd' 9pp.

- V. 2.— *et babtiste*, ms. 2.
- V. 3.— *helisabet*, ms. 3. La *h* inicial respon a la antiga grafia visigòtica.
- V. 4.— *Hac*, ms. 3.
- V. 5.— *Ergo*, al nostre Antifoner.— El text esdevé una paràfrasi de *Luc.*, III, 4.
- V. 6-8. *Id. Marc.*, I, 7.— *Veniet enim post me*, ms. 3.
- V. 8.— *Caliga*, molt freqüent en el llatí eclesiàstic, sobre tot Sant Bernat.

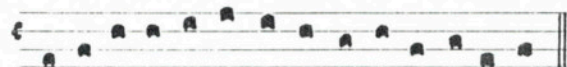
Transcripció musical

1. Gaudebunt multi in nati- vita- te

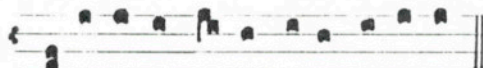
2. Iohannis precurso- ris bap- tis- te.

3. Hodie de Helisabeth natus est sterile

4. Clamat in deserto non cessat die ac nocte

5. Et[er]go vox da- mantis viam parate

6. Veniet xpistus post me forcior me

7. Cuius non sum dignus solvere

8. Corrigiam eius calige. [P.] Gaude- bunt.

4.— O PETRE TIBI METHAS IAM COMMITO, Fol. 19v.
(Sant Pere)

Referències

- 1.— *Fragmenta Liturgica*, Bibl. Mont. Montserrat. s. XII.
- 2.— *Consueta* de Sant Joan de les Abadesses. Ms. 212 Arx. Episc. Vic. S. XV. Vol. II (s.n.) III Resp. Mat.
- 3.— REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 13399.

- O Petre tibi methas iam commito
Nec non illos divino fove pabulo
Super celica gloria futuro evo
Fruantur honore digno simul ac lucido
5. A diro gutere cerberis necne fetido
Abstrahe ianitor celi gencium doctor omnium
(Pn.) Oves

Per bé que, fins al present, trobem la verbeta lligada al Responsori *Petre amas me?*, no ofereix aquest cap mena de material temàtic; possiblement havia pertangut a un altre Responsori que de moment no trobem.

Mètricament esdevé curiós d'observar la progressiva augmentació del nombre de síl·labes en cada vers, jugant a més amb l'alternança p/pp dels quatre primers: A 11p, A' 12pp, B 13p, B' 14pp, C 15pp, C' 16pp.

- V. 4.— *Hac*, ms. 1.
- V. 5.— *Celebris*, al nostre Antifoner.— Al·lusió al passatge de l'epístola de Sant Pere, I *Pet.*, 5.
- V. 6.— *Ianitor*, de *ianua*. Segons DU CANGE, "ostiari", orde menor.— *Gencium doctor omnium*, al·lusió a Sant Pau. (no podem oblidar que la festa litúrgica inclou els dos sants apòstols.)

5.— QUID TE MERORE AFFLIGIS EGRE, Fol. 20^v
(Sant Pere)

Referències

- 1.— *Responsoriale*, Frag. Lit. Arxiu Episc. Vic, VII, 15.— S. XIII.
- 2.— *Responsoriale*, Frag. Lit. Arxiu Episc. Vic, VII, 18. - S. XIII.
- 3.— REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 16660

Quid te merore affligis agre
Orando inquit angelus ecce
Me tibi misit xpistus rex eternus omnipotens almus
Eas ad symonem festinans vulgo ipse nuncupatur qui petrus
5. Hic dicet tibi
(Pn.) Quid te oporteat facere

La verbeta és notablement arcaïzant. L'esquema mètric, si no és certament regular, acusa per contra una certa influència de la prosa: A 10p, A' 10p, B 17p, B' 20p, c 5p. Evidentment, la música n'ha determinat el text. Hi trobem una al·lusió argumental del Llibre dels Actes dels Apòstols, V, 19-21, i XII, 7-11.

Pertany al Responso *Cornelius centurio*.

6.— **CELEBRIS DIES PRIMATUM PERPOLLET ECCLESIE**, Fol. 22v.
(Sant Pere)

Referències

- 1.— *Antiphonarium Responsoriale* de Montblanc. Ms. 2 Arx. Parroq. Sta. Maria S. XIV. Fol. LXVIII-LXVIIIv. IX Resp. Mat.
- 2.— *Consueta* de Mallorca. Ms. 3411 Arx. Cap. Palma Mallorca. S. XVI. Fol. LXXXIII. IX Resp. Mat. Fol. LXXXIIIv, Processó.

Celebris dies primatum perpollet ecclesie
Quare demus celicem militem libamen simphonie. *Eccle...*
Patri summo messiaque paraclitoe symonis necnon barione
Per crucem triumphatoris Sathane. *E...*

5. Igitur supplicum petre dux ducum miserere
More iubentis pasce oves meas poliarche. *E...*

Tibi rex inclusit glorie
Ut sis lapsus largus venie. *E...*
Ergo salva nos pastor pie

10. Iam lupi seviunt undique. *E...*
Et des nobis cene festis.

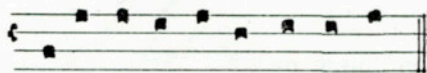
(Pn.) Introitum

Pertany al Responsori *O claviger regni celorum*. El mot melismàtic *Eccle...* possiblement sigui un error per *Cele(stis)*: així almenys és desprèn de la música i de la rima del vers 11 en *-is*.

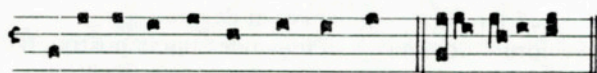
Els sis primers versos presenten un esquema mètric totalment irregular, així com una impossibilitat de relació paritària. Per contra, els versos 7-11 (que semblen posteriors), no fan molt regularment: dd' 9pp, ee'9p, f 8p. El mòdul 9pp, prové, segons D. Norberg (op. cit., pàg. 143), de la prosa rítmica.

- V. 1.— *Primum*: Sant Agustí és el primer que empra el mot *Primas* amb la significació de Degà episcopal (Cf. BLAISE, *Dictionnaire...*).
- V. 2.— *Celicem* (per *celitem*, "celestial"). Mot usat per Tertul·lià, Sant Agustí i Sant Paulí de Nola.
- V. 3.— *Barione*, apel·latiu de Sant Pere. Cf. *Math.*, XVI, 17.
- V. 6.— *Pasce oves meas*, cf. *Johann.*, XXI, 1.— *Poliarcha*: No hem trobat el mot a cap Glossari; sí, per contra, *collegiarcha*. Equival a "príncep del cel" (*Polus*, "cel").

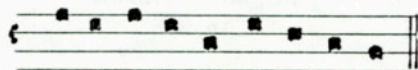
Transcripció musical (continuació)

6. Tibi rex incluserit glo-rie.

7. Ut sis lapsis largus veni - e. E —

8. Ergo salva nos pastor pie

9. Iam lupi seviunt undique E —

10. Et des nobis cene fertis P. Intro — ytum.

7.- STELLA IOCUNDA PROFUIT MARIA, Fol. 31v.
(Assumpció de la Mare de Déu)

Referències

- 1.- *Antiphonarium Responsoriale* de Montblanc. Ms. 2 Arx. Parroq. Sta. Maria. S. XIV. Fol. CVII v. IX Resp. Mat.
- 2.- REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 19443.

	Stella iocunda	profuit maria	
	Cuius sum vernula	defero nuncia	
	Ex radix proienia	multiformis gratia	
	Cuius celi fenestra	pulcra es et decora	
5.	Ave celorum domina	tu impende cuncta nostra	precamina
	Electorum suffragia	intercede pro nostris	delictis
	O regina mater xpisti	fons origo lucerna	
	Te precamur o et alpha	parce nostra crimina	
	Per immensa secula.	Amen	

Correspon al Responsor *Solem Iusticie*, el *pneuma* del qual, *Stella maria maris hodie processit ad ortum*, ha influït indiscutiblement sobre la formació del text i de la música.

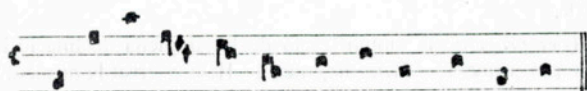
La presència de l'*Amen* final, així com també l'absència de l'element neumàtic al costat dels versos, sembla inclinar-nos a creure que la present verbeta fou concebuda ja com una seqüència.

Heus-ne ací l'esquema mètric: A 5p + 6p, A' 6pp + 6pp, B 7pp + 7pp, B' 7p + 7pp, C 8 pp + 12pp, C' 8pp + 10p, D 8p + 7p, D'8 p + 7pp, e 7pp. Alguns dels tipus mètrics ja ens són coneguts: el de l'A és una imitació del vers sàfic, l'A' de l'asclepiadeu, el B' es convertirà en un metre típic de la poesia litúrgica, i el mòdul 7pp és una imitació del segon hemistiqui del septenari trocaic.

L'autor de la present verbeta la compongué evidentment per influència d'un model rítmic, com ho demostra la presència continuada d'un hemistiqui i un cert principi rítmic que no ha arribat a madurar completament. Per bé que tècnicament pertanyi al període arcaic, es tracta d'un típic model evolutiu envers una segona època.

- V. 1.— *Iocunda*; en el llatí clàssic, *iucunda*. Trobem el verb *iocundare* en el *Glossario...* de SELLA.
- V. 2.— *Vernula*: equivalent a “servidor” (DU CANGE). També “petit esclau” (BLAISE).
- V. 3.— *Proienia* (per *progenies*): simplificació de la cinquena declinació llatina, que passa a la primera.— *Progenie*, ms. 1. He conservat la primera forma en funció de la rima.
- V. 4.— *Pulcra es et decora*, Cf. *Cant.*, III.
- V. 5.— *Peccamen, peccamina*, acostumen a ésser preferides a les formes *peccatus* i d'altres semblants, en el llenguatge de les seqüències.
- V. 7-8.— *Origo, o, alpha*: al·lusió a Crist, aplicat a la Verge Maria en tant que Mare de Déu.

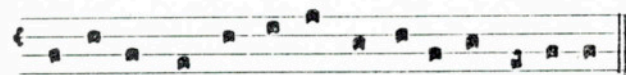
Transcripció musical

1. Stella iocun — da profuit mari — a.

2. Cuius sum vernu — la de-fero nunci — a.

3. Ex radix proie — nia multiformis gratia.

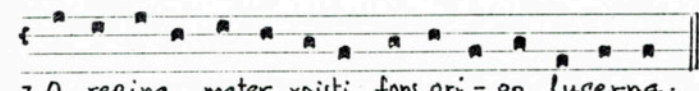
4. Cuius celi fenestra pulcra es et de — ora.

5. A — ve celorum domina tu impende cuncta nostra peddamina.

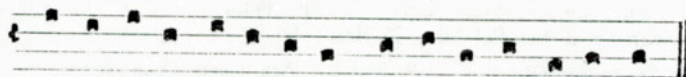

6. E — lectorum suffragia intercede pro nostris delic — tis.

7. O regina mater xpisti fons ori — go lucerna.

Transcripció musical (continuació)

8. Te precamur o et alpha parte nostra crimina.

9. Per immensa se — cula. Amen.

8.— ATQUE PROIECTUS IN IPSO ORTU SUO..., Fol. 38v.
(Sant Miquel Arcàngel)

Referències

- 1.— *Responsoriale Antiphonarium* de Sant Feliu de Girona. Cod. 45. Museu Dioc. Girona. S. XII. Fol. 66.— IX Resp. Mat.
- 2.— *Breviarium Oscense*. III Pars. Ms. 9 Arx. Capit. Osca. S. XII. Fol. 208v.— IX Resp. Mat.
- 3.— *Consueta* de Sant Cugat. Ms. 46 A.C.A. 1219-1221. Fol. 135.
- 4.— *Antiphonarium Responsoriale*. Montblanc. Ms. 2 Arx. Parroq. Sta. Maria. Fol. CXIX-CXIXv.— Resp. Mat.
- 5.— *Responsoriale*, M. 662 de la B.C.— S. XIV, fol. 172.
- 6.— *Consueta* de Sant Joan de les Abadesses. Ms. 212 Arx. Episc. Vic. Vol. II (s.n.).— IX Resp. Mat.
- 7.— *Breviarium* de Pere d'Urrea. Inc. s.n. Arx. Capit. Tarragona. 1498. IX Resp. Mat.
- 8.— *Consueta* de Mallorca. Ms. 3411 Arx. Cap. Palma de Mallorca. Fol. CXXXXXIV (IX Resp. Mat.).— Fol. CXXXXXIVv. (Processó).
- 9.— REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 1415.

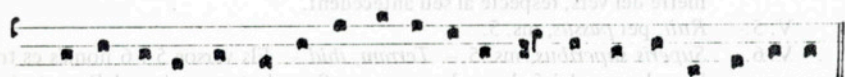
Atque proiectus in ipso ortu suo oriens sede superna. A...
Cum principio dominus mundi factor conderet sidera clara. A...
Quem Michael victor deiecit ymma
Angelica secum pugnante caterva

5. Ab arce etherea passus ruina magna. A...
Ex supera superbus ille ruit in terra. A...
Ideoque digna angelica. A...
Cunctorum agmina letabunda. A...
Plaudet conscio tota. A...
10. Gaudet atque precelsa. A...
Quia facta est victoria. A...
(Pn.) *Ab eis*

Correspon al Responsor *Michael et angeli eius*, el *pneuma* del qual, *Et ille hostis antiquus victus est ab eis*, ha originat la verbeta. Quant a l'estructura mètrica, és la següent: A 12p + 8p, A' 12p + 8p, B 11p, B' 12p (o bé 11 p en el ms. 1), C 14 p, C' 14 p, D 10pp, D' 10 p, e 7p, e' 7p, f 9 pp.

- V. 1.— El melisma del final dels versos només es troba al ms. 1. De tota manera, ho he indicat perquè originàriament de segur que havia d'ésser bastit d'aquesta forma; concorda, evidentment, amb la música dels altres ms.
- V. 4.— *Turma*, per *caterva* en els ms. 1 i 5. D'aquesta manera restaria uniforme el metre del vers, respecte al seu antecedent.
- V. 5.— *Ruit*, per *passus*, ms. 5.
- V. 6.— *Superis superibus*, ms. 5.— *Terram*, *ibid.*— Els versos 5 i 6 només es troben als mss. 1 i 5, la qual cosa és confirmada tanmateix pel *Repertorium Hymnologicum*.
- V. 8.— *Anima*, per *agmina*, ms. 5.
- V. 9.— *Plaudat*, ms. 2 i els dos mss. de Montblanc.— *Conscio* per *contio*, potser per analogia amb *conscius*: esdevindria aleshores una ultracorrecció.
- V. 10.— *Gaudeatque*, ms. 1.— *Gaudeat*, ms. 5.

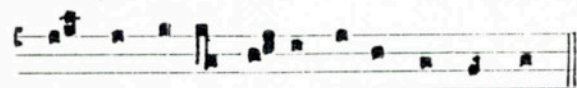
Transcripció musical

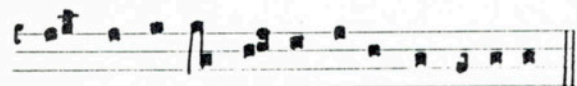
1. Atque proiectus in ipso ortu suo oriens sede superna.

2. Cum principio dominus mundi factor condere sidera clara.

3. Quem michael victor deiecit ymma.

4. Angelica secum pugnante caetera.

5. Ideoque digne angelica.

6. Cunctorum agmina letabunda.

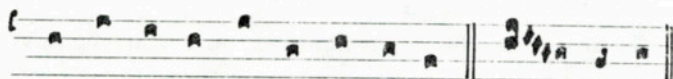

7. Plaudat concitata.

Transcripció musical (continuació)

8. Gan-det atque precel - sa.

9. Quia facta est victo - ria P. Ab e - is.

9. FLEBANT PICTAVI PRESULEMQUE, Fol. 40v.

(Sant Martí)

Referències

- 1.— *Responsoriale Antiphonarium* de Sant Feliu de Girona. Cod. 45 del Museu Dioc. de Girona. S. XII. Fol. 70 (sense indicació del mot *verbeta*).
- 2.— *Fragmenta Liturgica* VII, 4. S. XII. Arx. Episc. Vic.
- 3.— Id. XVIII, 2. S. XIII. Id.
- 4.— *Responsoriale*, M. 662 de la B.C.— S. XIV, fol. 179.
- 5.— *Consueta* de Sant Joan de les Abadesses. Ms. 212 Arx. Episc. Vic. S. XV. Vol. II s.n.— IX Resp. Mat.
- 6.— *Consueta* de la Seu d'Urgell. Ms. s.n. Arx. Capit. Seu d'Urgell. S. XV. Fol. 162v.— IX Resp. Mat.
- 7.— *Consueta* de Mallorca. Ms. 3411 Arx. Cap. Palma de Mallorca. Fol. CLXVI. S. XVI.— IX Resp. Mat.
- 8.— REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 6356.

Flebant pictavi presulemque
Martinum antistitem
Quem senū noctuque so [por invasit illos
Turonicī furtim corpus miserunt foras]
5. Alveo liger sunt ingressi
Gaudio magno sunt repleti
Gloriam Xpisto canamus et nos tecum
(Pn.) Martinum

Correspon al Responsorí *O quantus erat luctus*, bé que no sigui el responsorí original, o almenys la música d'aquest. L'esquema mètric i la varietat de rima ens menen a la consideració de *verbeta* arcaica (a 9 p, a' 7 pp, B 13p, B' 13p, c 9 p, c' 9 p, D 12 p).

- V. 1.— El ms. 1 duu melismes a la fi de cada vers.
- V. 2.— El ms. 1 intercala un altre vers entre el 1 i el 2 de l'Antifoner de Montblanc: *Par apostolis ac profetis*.— El ms. 3 hi insereix aquest altre: *Par apostolis miraculo / functus est sacerdocio*.
- V. 3/4.— El ms. montblanquí és mutilat, bé que això no afecti la música. Quant al text, m'he servit dels mss. 1, 2 i 3.
- V. 5.— *Ligeris*, ms. 3.— *Liger*, el riu Loira.

V. 7.— *Gloriam xpisto canamus omnes*, ms. 1.— *Gloria xpisto vivamus tecum*, ms. 3.

El ms. 4 ordena el text d'aquesta altra manera :

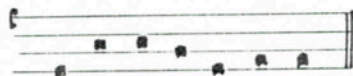
Flebant pictavi antistitem Martinum exanime
Par apostolis miraculo functus est sacerdocio. *E...*
In media nocte sopor invasit illos
Turonici furtim foras miserunt corpus. *E...*
Alveum ligeris ingressi.

5. Gaudio magno sunt repleti. *E...*
Gloria xpisto
Canamus omnes.

Transcripció musical

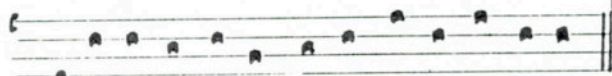
1. Flebant pictavi presulenque.

2. Martinum antistitem.

3. Quem senu noctuque sopor invasit illos.

4. Turonici furtim corpus miserunt foras.

5. Alveo liger sunt ingressi.

6. Gaudio magno sunt repleti.

7. Gloriam xpisto canamus et nos tecum.

P. Mar — ti — num.

10. PASTOREM PASTORUM REX REGUM XPISTE, fol. 46
(Sant Andreu)

Referències

- 1.— *Responsoriale Antiphonarium* de Sant Feliu de Girona. Cod. 45 Museu Dioc. S. XII. Fol. 108.
- 2.— *Antiphonarium Responsoriale* de Montblanc. Ms. 2 Arx. Parroq. Sta. Maria. S. XIV. Fol. CXLVI.— IX Resp. Mat.
- 3.— *Consueta* de Sant Joan de les Abadesses. Ms. 212 Arx. Epic. Vic. S. XV. Vol. II. (s.n.) VI Resp. Mat.
- 4.— *Breviarium* de Pere d'Urrea. Inc. s.n. Arx. Capit. Tarragona 1498.— IX Resp. Mat.
- 5.— REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 14649.

Pastorem pastorum rex regum xpiste
Te tuum novimus et regem nosse. E...
Unde precamur per pascua vite
Perduc nos unos unum ad ovile. E...

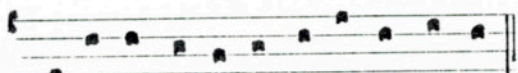
5. Et celi suffulti culmine
Te solum possimus cernere. E...
Nostrum sine fine
(Pn.) Pastorem.

La verbeta pertany al Responsori *Videns crucem Andreas*, encara que no tot el material temàtic s'evidenciï en el fragment melismàtic del neuma: *...Sicut ovem non habentem pastorem*.

Heus ací l'esquema mètric: A 6p + 5p, A' 6pp + 5p, B 5p + 6p, B' 5p + 6p, c 9pp, c' 9pp, d 6p. Hi trobem en ell alguns mòduls que esdevingueren típics de la poesia litúrgica medieval: el corresponent als versos A és una imitació de l'asclepiadeu, mentre que el dels versos B ho és del vers alcaic.

- V. 2.— *Reiem, per regem*, al ms. 1.
- V. 5.— *Ut nos suffulti*, ibid.
- V. 7.— *Nostris*, ibid.

Transcripció musical

1. Pastorem pastorum rex regum xpiste.

2. Te tuum novimus et regem nosse E ———

3. Unde presamur per pascua vite.

4. Per-duc nos unos unum ad ovi-le E ———

5. Et ce-li suffulti culmine.

6. Te so-lum possimus cernere. E ———

7. Nostrum sine fine P./ Pas-to-rem

11. CLEMENTEM TE PREBE..., Fol. 48
(Sant Nicolau)

Referències

- 1.— *Responsoriale Antiphonarium* de Sant Feliu de Girona. Cod. 45 Museu Dioc. Girona. S. XII. Fol. 88v.
- 2.— *Consueta* del Bruch. Ms. 1061-I Bibl. Monest. Montserrat. S. XIII.
- 3.— *Responsoriale*, M. 662 de la B.C.— S. XIV. fol. 106.
- 4.— *Consueta* de Sant Joan de les Abadesses. Ms. 212 Arx. Capit. Vic. S. XV. Vol. II. — III Resp. Mat.
- 5.— REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 3394.

Clementem te prebe — rex Sabbaoth ecclesie
Turbines amove — tempestatesque sathane
Pro Nicholao — fer indulgenciam

El ms. 3 duu el melisma *E...* al final del vers 2, i *Enciam* a l'acabament. Bé que el ms. de Montblanc l'adjunti al Responso *Ex eius tumba marmorea*, en realitat aquest responso ha donat lloc a la verbeta *Sospitati dedit egros*. L'estructura melòdica cal cercar-la en el Responso *Qui cum audisset*, que en determina a més el fenomen de recurrència *clementem / clementiam*.

L'estructura mètrica és: A 6p + 8pp, A' 6p + 8pp, B 5p + 6pp. El mòdul 8 pp corresponent als versos A és una imitació del dímetre iàmbic, i el B imita al vers alcaic. Ambdós han estat ja citats en les verbetes anteriors.

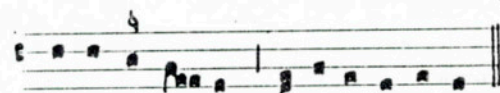
Transcripció musical

1. Clementem te prebe rex sabaoth eccle-si-e.

2. Turbines amove tempestates - que sathane.

3. Pro Nichola- o fer indulgenciam.

12. PRECONIA VIRGINIS LAUDUM..., Fol. 68
(Assumpció de la Mare de Déu)

Referències

- 1.— *Antiphonarium Responsoriale de Montblanc*. Ms. 2 Arx. Parroq. Sta. Maria. S. XIV. Fols. XCIX-XCIXv.— IX Resp. Mat.
- 2.— *Consueta* de Sant Joan de les Abadeses. Ms. 212 Bibl. Episc. Vic. S. XV. Vol. II, s.n. - III Resp. Mat.
- 3.— REPERTORIUM HYMNOLOGICUM. 15267.

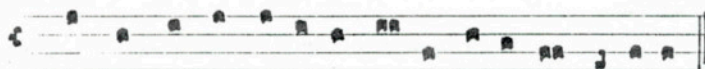
- Preconia virginis laudum claraque cantica
Que meruit dominum regem regnantem omnia
Poscimus domina solve miserorum vincula
Tibi petimus memoria ut deleas nostra crimina
5. Virginis laudum exaudi preconia
Regina mundi noster corus exalta
Nunc in tuis laudibus totus

Pertany al Responso *Candida virginitas*; el fragment melismàtic del neuma, *preconia totus*, ha determinat la música i la rima dels versos en *-a*.

Aquest és el seu esquema mètric: A 15pp (9 p + 6 pp), A' 15 pp (9 p + 6 pp), B 15pp (8 p + 7 pp), B' 18 pp (9 pp + 9 pp), C 12 pp, C' 12 p, d 9 p. El mot *totus*, de tota manera, forma part del *pneuma* i de la verbeta alhora i esdevé un signe més d'integració entre els dos elements. Quant al mòdul 9pp, és originari de la *prosa*, i passa tot seguit a formar part de la poesia litúrgica més generalitzada.

- V. 1.— *Preconia* simbolitza qualsevol forma de cant litúrgic; aquí, de tipus laudatori. Cal observar la iteració *Preconia... laudum* (v. 1), ... *laudum... preconia* (v. 5), que es relaciona textualment amb el neuma: *Cui merito mundus celebrat preconia totus*.

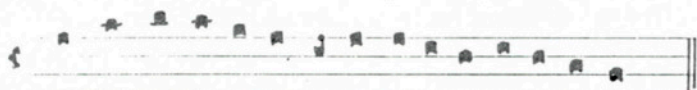
Transcripció musical

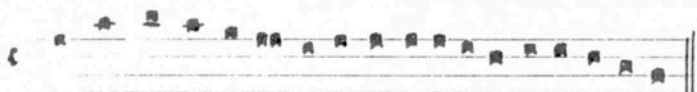
1. Preco- nia virginis laudum claraque can-tida.

2. Que meru- it dominum re- gem regnan- tem om- nia.

3. Poscimus domina sol- ve miserorum vincula.

4. Tibi petimus me- moria ut deleas nostra crimina.

5. Vir- ginis laudum exaudi preco- nia.

6. Re- gina mundi noster corus exalta.

7. Nunc in tuis laudi- bus to - tus.